

תותחנים במלחמת לבנון השנייה | מדוע העדיפה ישראל להפעיל במלחמת לבנון השנייה בעיקר את כוח האש שלה ונמנעה מביצועו של מהלך מתמרן משמעותי של כוחות היבשה?

מבוא

שנתיים לאחר מלחמת לבנון השנייה נראה שהזמן בשל לבחון באופן מעמיק יותר גם את הלקחים שניתן להפיק ממנה בנוגע לתפיסות היסוד של צה"ל ברמת האסטרטגיה הצבאית ובנוגע למידת התאמתן לאתגרים האסטרטגיים הנוכחיים של ישראל. תהליך הפקת הלקחים המרשים שביצע צה"ל לאחר המלחמה התרכז רובו ככולו ברמה הטקטית, ויישומם החזיר למעשה את יחידותיו לכשירות לבצע את תפיסת ההפעלה המקורית שלו. בכך אכן תוקן עיוות שנוצר בשנים שלפני המלחמה ופגע באופן קשה ביכולתו של צה"ל - במיוחד ביבשה. עם זאת ספק אם הליקויים האלה ברמה הטקטית הם הגורם המרכזי לתחושתם של רבים כי מלחמת לבנון הייתה הזדמנות שהוחמצה.¹

התחושה הזאת קשורה בחלקה הגדול דווקא לרמות המלחמה הגבוהות יותר, שבהן לא עסק צה"ל בתהליך הפקת הלקחים. הציפייה שוועדת וינוגרד תספק זווית ראייה רחבה יותר על הבעיות העקרוניות ברמות

תא"ל איתי ברון
מפקד מרכז דדו לחשיבה
צבאית בין-תחומית

לאן נעלם התמרון?

בעקבות מלחמת לבנון השנייה מכים רבים בצה"ל על חטא העדפתה של האש על פני התמרון, והצבא - כך נראה - חוזר לתפיסת ההפעלה המקורית שלו שבמרכזה עמד המהלך המתמרן של כוחות היבשה. אבל הנסיבות שהביאו להעדפת האש על פני התמרון - ובהן שינויים עמוקים בחברה הישראלית ובסביבה האסטרטגית שבה פועלת ישראל - לא נעלמו, וספק אם חזרה לתפיסת ההפעלה שפותחה בשנות ה-50 וה-60 ולצורת תמרון שעוצבה בדמותה של מלחמת יום הכיפורים היא אכן התשובה הנכונה לאתגרים הנוכחיים של ישראל

הפעלה אחרת, שבמרכזה עמד הרעיון של הכרעה באמצעות כוח האש. הקולות האלה מייחסים בדרך כלל את זניחת התפיסה הישנה להסתנוורת של גורמים בצה"ל מהטכנולוגיה המתקדמת ומהצלחותיהם של הכוחות האמריקניים ליישמה בעימותים בעיראק, בקוסובו ובאפגניסטן. הם סבורים כי את התפיסה הזאת יישם במלחמה הרמטכ"ל הראשון שהגיע מחיל האוויר והיא נכשלה כישלון חרוץ. מכיוון שכך, הם קוראים לצה"ל לחזור אל תפיסתו המקורית ולהציב שוב במרכזה את המהלך המתמרן של כוחות היבשה.²

הקולות האלה נותנים תשובה קלה מדי לשאלה המחייבת דיון רציני הרבה יותר. עניינו של המאמר הזה הוא אפוא ניסיון לברר את מקורותיה של ההעדפה להפעלת כוח האש כפי שהתבטאה במלחמת לבנון השנייה. במרכז עומדת הטענה שהסיבה להעדפה הזאת אינה רק ההסתנוורת מהטכנולוגיה המתקדמת שהייתה ברשות צה"ל ערב המלחמה או מהאופן שבו הפעילו האמריקנים את כוח האש שלהם בעימותים מאז מלחמת המפרץ הראשונה. ההעדפה הזאת היא תוצאתו של תהליך שנמשך כשלושה עשורים, שבמהלכו התערער היחס המסורתי שהיה קיים בתפיסת ההפעלה המקורית של צה"ל בין המהלך המתמרן (הכולל, כמובן, מרכיבים של אש ושל תנועה) לבין כוח האש, ובמיוחד כוח האש האווירי.

התערעורתו של היחס הזה שיקפה את המשבר שאזן נקלעה תפיסת ההפעלה המקורית בעשורים

האלה התמלאה רק בחלקה. הוועדה אכן עסקה בחלק מהנושאים הרלוונטיים, אך מסקנותיה בנושאים האלה התרכזו בעיקר בתהליכי קבלת ההחלטות והיו כלליות מאוד. עיסוקה בשאלות עמוקות יותר, הקשורות בתפיסות היסוד, היה חלקי בלבד. החלפת חלק מהמפקדים שעמדו בראש צה"ל במלחמה נותנת אולי תחושה שלפיה הבעיות, גם אם לא זוהו עד הסוף, נפתרו, אולם - כפי שמתברר בדרך כלל - בהחלפת ממלאי התפקידים אין כדי לפתור בעיות עקרוניות. עניינו של המאמר הזה הוא באחת השאלות המרכזיות שראוי לברר בהקשר הזה:

מדוע העדיפה ישראל להפעיל במלחמת לבנון השנייה בעיקר את כוח האש שלה ונמנעה מביצועו של מהלך מתמרן משמעותי של כוחות היבשה? מהלך מתמרן כזה עמד מאז ומתמיד במרכזה של תפיסת ההפעלה של צה"ל, אך במלחמה הזאת העדיפה כידוע ישראל להפעיל דווקא את כוח האש שלה באמצעות חיל האוויר והארטילריה והייתה הססנית מאוד בהפעלת כוחות היבשה המתמרנים. מהלך מתמרן משמעותי של כוחות היבשה - בניגוד לפשיטות בהיקף מצומצם - לא בוצע עד לשלבים מאוחרים יחסית של המלחמה. כשהוחלט לבסוף על מהלך כזה, הוא בוצע באופן חלקי ביותר והופסק עוד בטרם הושגו יעדי.

לכאורה התשובה לשאלה הזאת ברורה והיא גם מצביעה על דרך פשוטה לפתרון הבעיה. בשנתיים שעברו מאז מלחמת לבנון השנייה נשמעים קולות רמים הגורסים כי בשנים שקדמו למלחמה זנח צה"ל את תפיסת ההפעלה המקורית שלו ואימץ תפיסת

» **החלפת חלק מהמפקדים שעמדו בראש צה"ל במלחמה נותנת אולי תחושה שלפיה הבעיות, גם אם לא זוהו עד הסוף, נפתרו, אולם - כפי שמתברר בדרך כלל - בהחלפת ממלאי התפקידים אין כדי לפתור בעיות עקרוניות**

האחרונים. המשבר הזה נבע בעיקר מהגברת האיומים על המהלך המתמרון ומשינויים חברתיים ופוליטיים שאיפיינו את החברה הישראלית כמו גם דמוקרטיזציה מערבית ליברליות אחרות.³ המשבר הושפע גם משינויים מהותיים באופיים של היריבים ומשינויים במאפייני העימותים.

המלחמה המחיישה את חיוניותו של המהלך המתמרון נוכח האתגרים האסטרטגיים הנוכחיים של ישראל, אך חשפה גם פער תפיסתי גדול שאותו לא ניתן לסגור באמצעות החזרה לתפיסת ההפעלה המקורית של צה"ל ולצורת התמרון שעוצבה במידה רבה בעקבות מלחמת יום הכיפורים. דווקא הצורך במהלך המתמרון הוא שמחייב אפוא דיון ביקורתי בצורתו הנוכחית ובתפיסה האסטרטגית הצבאית הכוללת יותר העומדת בבסיסו.

התגבשותה של תפיסת ההפעלה המקורית בשנות ה-50 וה-60

מקומו של המהלך המתמרון

צה"ל לא הרבה לכתוב לאורך השנים מסמכים על התפיסה הכוללת שלו בנושא של הפעלת הכוח. תפיסותיו היו קונקרטיזציות יותר, התייחסו לאיומים הספציפיים שמונם היה צריך להתמודד ובו לא לידי ביטוי בעיקר בתוכניותיו האופרטיביות.⁴ עם זאת, עיון במאפייני הפעלת הכוח של צה"ל בפועל - במבצעים ובמלחמות העבר - מלמד כי עד אמצע שנות ה-80, לכל הפחות, עמד המהלך המתמרון של כוחות היבשה במרכזה של החשיבה הצבאית הישראלית שעסקה בהשגת הכרעה במלחמה.

המהלך המתמרון היה הביטוי המובהק של תפיסה אסטרטגית צבאית שהדגישה מאוד את הרעיון של העתקת המלחמה לשטח האויב. מקור הרעיון הזה היה היעדרו של עומק אסטרטגי והצורך להשיג בכל מלחמה ניצחון מהיר, ברור ונראה לעין. העמדתו של המהלך המתמרון במרכזה של התפיסה נבעה גם מהגישה שלפיה קרב התמרון הדינמי, שבו משתנים התנאים ללא הרף, מאפשר לצה"ל לנצל את האיכות של כוחותיו ולקזז את היתרון הכמותי של אויבו.⁵ העקרונות הכלליים האלה מוכנים במאמר הזה "תפיסת ההפעלה המקורית". היא עוצבה בעשור שלאחר מלחמת סיני - במידה רבה לאור הלקחים שהופקו מאותה המלחמה - והושפעה בעיקר ממתאר המלחמה נגד מצרים. צורתו של המהלך המתמרון הייתה מגוונת וכללה הן מהלכי איגוף לעומק שטחו של האויב והן קרבות הבקעה בחזית. כדי לאפשר את המהלך המתמרון נבנה צה"ל כך שיהיה צבא נייד וממוכן המסוגל לפעול לא רק במהירות אלא גם ברציפות - באמצעות תמיכה לוגיסטית מתאימה. מאז 1956 הייתה לשריון עמדת בכורה בכוחות היבשה, והוא שנשא בעיקר הנטל של העתקת המלחמה לשטח האויב.⁶

מקומו של חיל האוויר

מרכזיותו של המהלך המתמרון של כוחות היבשה בתפיסת ההפעלה המקורית לא עמדה בסתירה לדגש הברור שניתן לאורך השנים לפיתוחו של חיל האוויר, שריכז באופן מסורתי את עיקר כוח האש של הצבא. הכוח האווירי של ישראל נחשב תמיד למרכיב מרכזי בעוצמתה הצבאית, ולכן הוא זכה לאורך השנים להקצאה נדיבה מאוד של משאבים.

הרעיון של חיל אוויר סדיר, זמין ובעיקר גמיש, שביכולתו לסייע לכוחות היבשה הן במגננה והן במתקפה באמצעות הגנת שמי המדינה, השגת עליונות אווירית וסיוע קרוב, היה מאבני הבניין היסודיות של תפיסת הביטחון הישראלית. המודעות לכך שלחיל האוויר ישנו תפקיד גם ברמה האסטרטגית הייתה קיימת כבר מראשית הדרך והיא זוהתה בעיקר עם היכולת לתקוף את התשתית הלאומית (הצבאית והכלכלית) בעומק שטחו של היריב ועם המשמעות שיש ליכולת הזאת בכל הנוגע לכושר ההרתעה של ישראל.⁷

תפיסת ההפעלה המקורית מומשה במלחמת ששת הימים וזכתה להצלחה

רבה. מרכזיותו של חיל האוויר במסגרתה קיבלה ביטוי מובהק ברעיון המכה האווירית המקדימה שיושם במבצע "מוקד" ביומה הראשון של המלחמה. המבצע הזה, שתכליתו הייתה "לשתק את חיל האוויר של האויב על-ידי פגיעה במסלוליו והשמדת מרב המטוסים על הקרקע",⁸ היה ביטוי מובהק לאופן שבו נתפס חיל האוויר: גורם חיוני להשגת התנאים שיאפשרו את ההכרעה באמצעות המהלך המתמרון של כוחות היבשה. הצלחתו של מבצע "מוקד" חיזקה מאוד את מעמדו של חיל האוויר, אך לא שינתה את התפיסה המקורית שהמשיכה לראות במהלך המתמרון את הגורם הדומיננטי המביא להכרעה.

תקיפות העומק במצרים במלחמת ההתשה, שבה לא בוצע מהלך מתמרון משמעותי של כוחות היבשה, היו לכאורה ניצניו של שימוש בכוח האש בלבד - בעיקר באמצעות הכוח האווירי - להשגת מטרות המלחמה. אולם גם בבסיסן לא עמדה תפיסה מגובשת ואלטרנטיבית לרעיון ההכרעה באמצעות המהלך המתמרון של כוחות היבשה. התקיפות האלה היו ביטוי למבוכה הרבה שאליה נקלעה ישראל כאשר נאלצה, לראשונה, להתמודד עם מלחמה שהתנהלה באופן שאינו עולה בקנה אחד עם תפיסת ההפעלה המקורית.

מקומם של האילוצים החברתיים והפוליטיים

תפיסת ההפעלה המקורית של צה"ל לא התעלמה משיקולים הקשורים לחברה הישראלית, אך עד למלחמת יום הכיפורים הייתה לשיקולים האלה השפעה מצומצמת בלבד על הפעלת הכוח הצבאי. התפיסה המקובלת הייתה שהמלחמה היא מצב בסיסי שנכפה על ישראל, ולאיש לא היה ספק שהאיום עליה הוא קיומי.⁹ הרעיון שהישראלים צריכים ללחום למען מולדתם היה מוסכמה, ורק מעטים קמו לערער עליה. האומה הייתה מגויסת להתמודדות עם האיום הקיומי, והציבור, כמו גם התקשורת, לא פיקפקו ביכולתה של ההנהגה המדינית והצבאית לקבל החלטות קשות בעניינים של צבא וביטחון. הצלחתו של צה"ל במלחמת העצמאות, במלחמת סיני ובמלחמת ששת הימים חיזקו את ביטחונה של החברה הישראלית בצבא, במפקדיו ובתפיסת ההפעלה שלו.

רעידת האדמה בשנות ה-70

מלחמת יום הכיפורים

הטנק היה, כאמור, האמצעי העיקרי למימוש תפיסת ההפעלה המקורית. במלחמת סיני ובמלחמת ששת הימים לא היה כלי נשק שיכול היה להתמודד עם הטנק בטוח, בדיוק, בכוח ההשמדה ובשרידות. מלחמת יום הכיפורים הצביעה על שינוי בעניין הזה והמחיש את האיומים על הטנק. המהלך המתמרון המשוריין נתקל במלחמה הן באיום הישיר של הטילים האישיים נגד הטנקים והן באיום העקיף של היעדר עליונות אווירית עקב הופעתם של טילי הקרקע-אוויר (טק"א) בתפוצה רחבה.

מלחמת יום הכיפורים לא הביאה לבחינה מחודשת של תפיסת ההפעלה הכוללת של צה"ל, שכן במהלכי המלחמה, ובעיקר בתוצאותיה, ראו רבים דווקא חיזוק להנחות היסוד שלה ובעיקר למרכזיותו של המהלך המתמרון של כוחות היבשה. ההבנות האלה הביאו לגידול משמעותי בסדר הכוחות של צבא היבשה שנחשב תנאי למימושה של תפיסת ההפעלה המקורית. המלחמה הביאה אומנם לבניין כוח מאוזן יותר בכוחות היבשה ולמאמץ לשילוב החי"ר בלחימה, אך עם זאת גם באיזון הזה ראו, לפחות בתחילת הדרך, אמצעי האמור לאפשר לשריון לפעול בעילות גבוהה יותר בשדה הקרב המודרני.

צורת התמרון שהתפתחה לאחר המלחמה - על בסיס לקחיה - שמה דגש על הפעלת מאסות של טנקים. בבסיסה של צורת התמרון הזאת הייתה ההנחה שבאמצעות המאסות האלה ניתן יהיה להטיל כוחות בכמה מקומות בעת ובעונה אחת וליצור כמה מאמצים, וכך אפשר יהיה להתגבר על האיומים. בניין הכוח המואץ וסדרה של שינויים ארגוניים (כולל הקמת הגייסות) נועדו לאפשר את

הצורה הזאת של המהלך המתמרון.

גם מספר המטוסים גדל לאחר המלחמה באופן משמעותי, ותהליך הפקת הלקחים מהמלחמה בחיל האוויר התמקד בעיקר במאמץ להתגבר על המכשולים שמנעו את מימוש חלקו בתפיסת ההפעלה המקורית. במרכז של המאמץ הזה עמד הניסיון לפתח דרך נכונה להשמדת סוללות הטק"א ולהשגת המודיעין הנדרש לביצוע המשימה הזאת ולמתן סיוע ישיר למהלך המתמרון של כוחות היבשה.

אולם בדעיכה נראה שהייתה למלחמת יום הכיפורים השפעה רבה יותר על תפיסת ההפעלה המקורית, גם אם בשעתה הייתה ההשפעה הזאת סמויה מהעין ואיחרה להתברר. מקובל להניח שמלחמת יום הכיפורים מסמנת נקודת שבר ("רעידת אדמה") בהווה הישראלית בתחומים רבים. חשיבותה לענייננו היא בהשפעה הרבה שהייתה לה על התהליכים החברתיים והפוליטיים שעומדים במרכזו של המאמץ הזה.

המלחמה עוררה גל מחאה חסר תקדים שהתמקד תחילה בהנהגה ותרם ללא ספק תרומה משמעותית למהפך הפוליטי של 1977. השילוב בין אובדן האמון בהנהגה המדינית והצבאית לבין ההכרה במחיר הגבוה של המלחמה הביא גם לשינוי יסודי יותר ביחסה של החברה הישראלית למלחמה. השינוי הזה, שהלך והעמיק בשני העשורים שלאחר מכן, הוא הגורם המשמעותי ביותר שהשפיע על יכולתו של צה"ל לממש את תפיסת ההפעלה המקורית שלו.

הסכם השלום עם מצרים

הסכם השלום עם מצרים, שנחתם ב-1979, ביטא את הרעיון שהיה עד לאמצע שנות ה-70 נחלתו של מיעוט קטן בחברה הישראלית, ולפיו יש חלופה אמיתית

למצב המלחמה, שעל-פי התפיסה המקובלת עד אז הייתה מצב בלתי נמנע. סוף שנות ה-70 מסמנות גם סוג של נורמליות שהייתה במובנים רבים שינוי לישראלים רבים. רצף של אירועים שבהם זכו יחידים וקבוצות מישראל להכרה בין-לאומית בתחומים כגון יופי, ספורט ומוזיקה המחישו לישראלים כי הם יכולים לזכות בהכרה בין-לאומית לא רק עקב הצטיינותם במלחמות ובמבצעים צבאיים. היבטים אחרים של הנורמליות ניכרו בתחום הכלכלה ובתחומים נוספים וטמנו בחובם איומים ראשונים - שספק אם זוהו - בנוגע ליכולתו של צה"ל לנהל מבצעים על-פי תפיסת ההפעלה המקורית שלו.

משבר התמרון בשנות ה-80

מלחמת שלום הגליל

ההתפתחויות שמקורן במלחמת יום הכיפורים, בתוצאותיה ובהסכם השלום עם מצרים באו לביטוי בדיון הציבורי סביב מלחמת שלום הגליל. הדיון הזה העמיד את המלחמה ואת צה"ל במרכזו של ויכוח פוליטי בין שמאל לימין שהתנהל סביב השאלה אם המלחמה בלבנון היא מוצדקת. המלחמה הביאה לביקורת נוקבת ששיאה היה בהפגנת ההמונים בתל-אביב במחאה על הטבח שביצעו הכוחות הנוצריים במחנות הפליטים בביירות. אל השיח הציבורי חדרו, לראשונה, המושגים "מלחמת ברירה" ו"מלחמת אין ברירה". למושגים האלה היו משמעויות שונות במסגרת הוויכוח, אך הם ביטאו - לראשונה - גם גישה שלפיה ישנם עניינים שאינם מצדיקים להפעיל את הכוח הצבאי על-פי תפיסת ההפעלה המקורית, שהתבססה בראש ובראשונה על כיבוש השטח באמצעות המהלך המתמרון.

שר הביטחון משה דיין, ראש הממשלה גולדה מאיר ומפקד חיל האוויר בני פלד | עד למלחמת יום הכיפורים הייתה לשיקולים הקשורים לחברה הישראלית השפעה מצומצמת בלבד על הפעלת הכוח הצבאי

טנק מרכבה מעל ביירות במלחמת שלום הגליל | במהלך שנות ה-80 התגבשה בציבור הישראלי תחושת "הבוץ הלבוני"

וביטחון על פי שיקולים "מקצועיים"¹¹. במהלך שנות ה-80 החלה להתגבש בציבור הישראלי גם תחושת "הבוץ הלבוני". ראשיתה בדיון הציבורי הסוער על מלחמת שלום הגליל, והמשכה בהתגבשות של התחושה הציבורית שלפיה מחיר השהות בלבנון בחיי אדם הוא בלתי נסבל. הנסיגה לרצועת הביטחון ב-1985 ביטאה במידה רבה את התגובה הפוליטית לתחושה הזאת. היא ביטאה הכרה הולכת וגוברת במרכזיותם של האילוצים החברתיים והפוליטיים ובהשפעתם על האסטרטגיה הצבאית.

הוויכוח על תפיסת ההפעלה המקורית

בתחילת שנות ה-80, עוד לפני מלחמת שלום הגליל, היו כבר מי שעירערו על מקומו המרכזי של הטנק בתפיסת ההפעלה המקורית. זאת נוכח התגברות האיומים על יכולתו לפעול ביעילות בשדה הקרב העתידי והאפשרות שמסוק התקיפה יחליף אותו לפחות בחלק מתפקידיו.¹² הדיון הזה לא הביא לשינויים בתפיסה כולה או בצורת התמרון שעוצבה לאחר מלחמת יום הכיפורים. במלחמת שלום הגליל יושמה צורת התמרון הזאת בשטח הררי שהקשה על מימושה. המהלך המתמרון המשוריין של צה"ל שפעל מול הסורים בגזרה המזרחית בלבנון נתקל במלחמה גם במערכי הגנה שכללו טנקים, נגמ"שים וכוחות נוספים שנערכו בעמדות ממוגנות והסתייעו במכשולים טבעיים ומלאכותיים, כולל מיקוש. במערכים האלה שולבו גם אמצעי נ"ט אישיים, מסוקי נ"ט וכוחות קומנדו.¹³ המערכים האלה היו גרסה מצומצמת של מערכי ההגנה שנבנו ברמת-הגולן לאחר מלחמת יום הכיפורים ושיקפו את הקושי ההולך וגובר לממש מהלכי תמרון מול האויב הסורי, שבאותן השנים הפך לאויב העיקרי שמולו נבנה צה"ל.

מלחמת שלום הגליל חשפה במידה רבה את המשבר שאליה הגיעה תפיסת ההפעלה המקורית. לאחר המלחמה התנהל כבר דיון פומבי, סוער וקולני בשאלה אם צריך צה"ל לשנות את תפיסת ההפעלה המקורית. במרכזו של הדיון הפומבי הזה (שבו השתתפו חוקרים אזרחים, קצינים במילואים וקצינים בשירות סדיר) עמדה השאלה האם נכון שצה"ל יאמץ תפיסת הפעלה הגנתית המבוססת על שחיקת כוחות האויב במקום תפיסת ההפעלה ההתקפית המקורית. הרקע לדיון הזה היה, ככל הנראה, מגוון והוא כלל הן התפתחויות

אופן הפעלת הכוח במלחמת שלום הגליל משקף במידה רבה את הדבקות בתפיסת ההפעלה המקורית ובצורת התמרון שעוצבה לאחר מלחמת יום הכיפורים. עם זאת ניתן כנראה לראות במלחמה הזאת גם את ראשיתה של ההעדפה להפעיל כוח אש. חיל האוויר הפגין במלחמה את הצלחתו ליישם את לקחי מלחמת יום הכיפורים במבצע המבריק להשמדת סוללות הטק"א של סוריה - מבצע שלווה בהפלת עשרות מטוסים סוריים. המהלך המתמרון של כוחות היבשה הביא אומנם להישגים משמעותיים, אך ניתוח הקרבות לימד על שינוי בדרך שבה מימשו המפקדים את המהלך המתמרון. השינוי הזה, שפגע מאוד בתכליתיות שלו וביכולת להשיג באמצעותו את ההישגים הנדרשים, היה קשור קשר ישיר לחשש מאבדות - חשש שמקורו באילוצים החברתיים והפוליטיים שהופיעו לאחר מלחמת יום הכיפורים.¹⁰

בשנות ה-80 התחוללו תמורות מרכזיות נוספות בחברה הישראלית. יישום התוכנית הכלכלית ב-1985 הביא להורדת האינפלציה - שהגיעה לפני כן ל-450% - ולשינוי כלכלי דרסטי. בישראל הלכה ונוצרה כלכלת שוק מערבית, שבמסגרתה הלכה והקטינה הממשלה את מעורבותה במשק. במקביל התפתחה בציבור ובתקשורת מגמה שייחסה חשיבות הולכת וגדלה לזכויות הפרט ולרווחתו על חשבון המחויבות לכלל ולמדינה.

השינוי הכללי ביחסה של החברה לענייני צבא וביטחון - ובכלל זה גם הגישה השלילית יותר למלחמה ולמחירה - השתקף בסרטים המרכזיים של התקופה. אלה התאפיינו בביקורת על הצבא ובערעור על האתוסים המרכזיים של החברה הישראלית בתחומי הצבא והביטחון. מבחינות רבות אפשר לראות בהם גם ניצנים של ערעור הקונסנוס על תפיסת ההפעלה המקורית של הצבא או לפחות על האוטונומיה של ההנהגה המדינית והצבאית לקבל החלטות בענייני צבא

אופן הפעלת הכוח במלחמת שלום הגליל משקף במידה רבה את הדבקות בתפיסת ההפעלה המקורית ובצורת התמרון שעוצבה לאחר מלחמת יום הכיפורים

מבצעי האש בשנות ה־90

מלחמת המפרץ הראשונה

במלחמת המפרץ הראשונה הפעילו האמריקנים את כוחם בדרך חדשנית, וזו השפיעה גם על החשיבה הצבאית בישראל. האופן שבו הפעילו האמריקנים את כוח האש שלהם במשך 38 הימים של המערכה האווירית הקל מאוד על המהלך המתמרון של כוחות היבשה ואיפשר להשיג את יעדיו במספר אבדות מצומצם ביותר. "הדומיננטיות של הכוח האווירי בפעילות הצבאית הקונוונציונלית היא, כמובן, החידוש העיקרי של מלחמת המפרץ ברמה האופרטיבית", כתב משקיף אמריקני לקורא הישראלי כעבור עשור. מסקנתו הייתה ש"הצבא האמריקני יצפה יותר ויותר לכך שמבצעים יבשתיים גדולים יהיו בעיקרם רק ביעור של יריב שכבר מוטט פיזית ומורלית באמצעות תקיפה אווירית".²⁰

בהקשר הישראלי המחישה המלחמה את האיום של טילי הקרקע-קרקע (טק"ק) והבהירה כי תם עידן "השמיים הנקיים" שביטא את עליונותו האווירית ארוכת השנים של חיל האוויר הישראלי. ירי הטק"ק על ישראל המחיש את האיום הישיר על ישראל ממדינות שאין להן גבול משותף עימה, שעד אז יכלו להשתתף במלחמה נגדה רק באמצעות משלוח של כוחות ושל ציוד למדינות המעגל הראשון.²¹

לקחי המלחמה חשפו את הצורך להיערך מבחינת התפיסה, האמל"ח והארגון לעימותים מסוג אחר, השונים מאלה שעיצבו את תפיסת ההפעלה המקורית. הקמתו של פיקוד העורף וההשקעות במערכת חומה שיקפו את מקומה ההולך וגובר של המגננה בתפיסה של ישראל.

מלחמת שלום הגליל חשפה במידה רבה את המשבר שאליו הגיעה תפיסת ההפעלה המקורית

הדיון על כוח האש

הדיון הפומבי על תפיסת ההפעלה, שהחל בשנות ה־80, נמשך אל תוך שנות ה־90 ועסק אז באופן מפורש בשאלת היחס שבין כוח האש למהלך המתמרון של כוחות היבשה.²² אלוף פיקוד הצפון יוסי פלד הציג במאמר שכתב ב־1993 את השאלה "האם באמצעות אש מדויקת בקרב סטטי נגרום לאויב אבדות כה גדולות, שנצליח להביא לסיום המלחמה?"²³ מסקנתו הייתה שאת ההכרעה במלחמה לא ניתן להשיג באמצעות האש. הוא לא פסל את האפשרות התיאורטית להשיג הכרעה בדרך הזאת, אך הסביר כי היא אינה תואמת את התנאים הייחודיים של ישראל חסרת העומק האסטרטגי ובעיקר את הצורך לסיים את המלחמה במהירות. לכן - הסביר אלוף פלד - אין לשנות את תפיסת ההפעלה המקורית, אף שיש להתאימה לנסיבות החדשות ובעיקר לאיומים על המהלך המתמרון של כוחות היבשה.

הדיון הפומבי בנוגע לתפיסת ההפעלה פסק במהלך שנות ה־90, ובדיעבד נראה שהוא לא הוכרע גם בתוך הצבא. צה"ל פיתח - לפחות עד לתחילת העשור הנוכחי - הן את כוח האש שלו והן יכולתו לבצע את המהלך המתמרון של כוחות היבשה. האש לא הייתה בעיני צה"ל גורם הסותר את התמרון אלא דרך להתגבר על משבר התמרון ולממש את צורת התמרון במאסות שעוצבה לאחר מלחמת יום הכיפורים (בעיקר מול האויב הסורי שמיקד את תשומת ליבו). עם זאת בפועל הפגינו מקבלי ההחלטות בישראל ברמות הבכירות ביותר - הן המדינית והן הצבאית - העדפה ברורה דווקא להפעלת כוח האש.

"דין וחשבון" ו"ענבי זעם"

העדפת האש באה לידי ביטוי מובהק במבצעי האש של שנות ה־90 שנועדו להתמודד עם האש תלולת המסלול שירה חזבאללה על יישובי הצפון - "דין וחשבון" ב־1993 ו"ענבי זעם" ב־1996. בשני המבצעים העדיפה ישראל להפעיל את כוח האש שלה ונמנעה מלהפעיל כוחות יבשה. הייתה זו סטייה ראשונה,

טכנולוגיות והן הדים שהגיעו לישראל על דיון רחב יותר בענייני אמל"ח ותפיסה שנערך במקביל בארה"ב.¹⁴ אין ספק שגם הנסיגה מסיני המחישה את הצורך להיערך מבחינה תפיסתית למצב החדש ולהסדר הפירוז הנרחב שנכלל במסגרתו. עם זאת סמיכות הזמנים למלחמה ולוויכוח הציבורי על אודותיה מרמזת כי הדיון הושפע גם מאותם אילוצים חברתיים ופוליטיים שבהם עוסק המאמר הזה.

אחד הביטויים הבולטים של הדיון הזה היה ספרו של ד"ר אריאל (אלי) לויטה שקרא תגר על תפיסת ההפעלה המקורית. לויטה גרס כי מקורה של הדבקות בתפיסה ההתקפית המקורית של הצבא היא "בשמרנות ארגונית ומחשבתית ובהעדפה של דוקטרינה התקפית הטבעית עמוק באופיים של צבאות, ובכלל זה בצה"ל".¹⁵ הביקורת של לויטה על התפיסה הזאת נשענה על נימוקים מגוונים, ובהם גם מחירה הצפוי. אף שלויטה הכיר בכך שיש צורך "לאפשר במידת הצורך את ביצועה המיטבי של העתקת המלחמה לשטח האויב",¹⁶ קריאתו המרכזית הייתה לאמץ תפיסת הפעלה הגנתית יותר, המבוססת, בין השאר, על ההתפתחויות של כוח האש ובמיוחד של החימוש המדויק.

מול לויטה התייצבו מרבית אנשי הממסד הביטחוני.¹⁷ הדמות המרכזית בוויכוח הזה הייתה אלוף (מיל') ישראל טל שסיכם בסדרת הרצאות בסוף 1987 ובתחילת 1988 את גישתו שלפיה אין לוותר על תפיסת ההפעלה המקורית. טל גייס לצידו את לקחי מלחמת יום הכיפורים שהמחישו, לטענתו, "שתורת הביטחון נכונה, שאכן כאשר כוח המחץ אינו עומד לנו עלול עצם הקיום להיות בסכנה, אפילו כאשר יש עומק אסטרטגי. התברר שהמגננה היא אסון ושהיא המותרות שיכולים להרשות לעצמם הרבים ולא המעטים".¹⁸ אף שאלוף טל הוא כנראה מהראשונים שזיהו את הבעיות שבחלק ממרכיביה של תפיסת ההפעלה המקורית, הוא עתיד היה להמשיך גם בשנים שלאחר מכן להוביל קו עקבי של תמיכה בתפיסה הזאת ובעיקר בצורת התמרון שעמדה במרכזה לאחר מלחמת יום הכיפורים.

האינתיפאדה הפלסטינית

בעוד שבממסד הביטחוני התנהל הוויכוח על תפיסת ההפעלה המקורית, באו האינתיפאדה הפלסטינית ואחריה מלחמת המפרץ הראשונה ושיקפו את הפער ההולך וגובר בין התפיסה הזאת לבין האתגרים הביטחוניים של ישראל. בהיבט המצומצם יותר, הצבאי, עוררה האינתיפאדה שאלות מהותיות הקשורות להגדרת המצב ולמשמעותיותו. צה"ל הוטל לעימות הזה בלא הכנה מוקדמת ובלא כל מסגרת תפיסתית שתאפשר לו להתמודד עם האירועים.¹⁹ האינתיפאדה חיבה נוכחות הולכת וגוברת של כוחות בשטחי יהודה שומרון ורצועת עזה ואת הקמתן של מפקדות חדשות. צה"ל החל לבצע במידה הולכת וגוברת משימות שבמדינות אחרות מוטלות על המשטרה. באופן כללי יותר הביאה האינתיפאדה להפחתה משמעותית בקשב של הצבא לסוג המלחמה שעד אז היה במרכז תשומת ליבו והייתה ראשיתו של התהליך שעתידי היה להביא כעבור שני עשורים לפגיעה משמעותית בכשירות של כוחות היבשה לממש את המהלך המתמרון. ביטוי מובהק לעניין הזה היה הפגיעה ביכולת לקיים את מסגרות האימון המקובלות הן ליחידות הסדירות והן למערך המילואים.

לחברה הישראלית בכללותה הבהירה האינתיפאדה את מגבלות הכוח הצבאי ואת הקשיים הכרוכים בכיבוש שטח ובשליטה ארוכת שנים על אוכלוסייה עוינת. להנהגה הצבאית והפוליטית הדגישה האינתיפאדה גם את הבעיות הכרוכות בהפעלת כוח בהיקף נרחב למשימות השנויות בוויכוח פוליטי.

גלויה וברורה מתפיסת ההפעלה המקורית, והיא עמדה בניגוד בולט לדרך שבה התמודדה ישראל עם האיום מלבנון במבצע ליטני (1978) ובמלחמת שלום הגליל (1982). קיימת גישה הגורסת כי סמיכות הזמנים בין המבצעים האלה למלחמת המפרץ הראשונה אינה מקרית וכי מקורה של ההעדפה להפעלת כוח האש הוא בלקחיה של אותה המלחמה.²⁴ קציני צבא ישראלים אכן בחנו את המלחמה במפרץ וכתבו עליה, ונראה שהייתה למלחמה השפעה מסוימת על החשיבה הצבאית שעמדה בבסיסם של מבצעי האש.²⁵ אולם ספק אם ההשפעה הייתה אכן מהותית כפי שטוענת הגישה הזאת.²⁶

יחסי צבא-חברה

הניסיון לקשור את מבצעי האש של שנות ה-90 רק ללקחיה של מלחמת המפרץ הראשונה מחמיץ את השפעתם של התהליכים החברתיים והפוליטיים שבהם עוסק, בין היתר, המאמר הזה. בשנות ה-90 כבר היה ברור לגמרי כי מתחולל שינוי יסודי ביחסים בין הצבא לחברה בישראל וכי חל פחות דרמטי במודל הקולקטיביסטי, הממלכתי, של מדינת "האומה במדים" שנוצר בשנות ה-50 וליווה את ישראל עד לתחילת שנות ה-80.²⁷ המרכיבים העיקריים

הדיון הפומבי על תפיסת ההפעלה, שהחל בשנות ה-80, נמשך אל תוך שנות ה-90 ועסק אז באופן מפורש בשאלת היחס שבין כוח האש למהלך המתמרון של כוחות היבשה

של השינוי הזה היו התפוררות המגבלות שהעניקו לצה"ל בעבר חסינות מפני ביקורת ציבורית ומשפטית והירידה במעמדו של השירות הצבאי בקרב ציבורים הולכים וגדלים של ישראלים. הציבורים האלה הפסיקו לראות בשירות הצבאי דרך להגשמה אזרחית.²⁸ חוקרים שונים, וגם כמונבן הצבא, זיהו את התהליכים האלה והתייחסו להשפעתם בתחומים שונים, כגון מעורבות ההורים בצה"ל, היבטים הקשורים לשכול ולהנצחה, היחסים בין צה"ל לתקשורת, שירות הנשים בצה"ל, עמידות העורף והנכונות של האוכלוסיות השונות לשרת - במיוחד במילואים. צה"ל החל לעסוק באינטנסיביות רבה ביחסיו עם החברה הישראלית בהקשר לתחומים האלה. אולם נראה כי דווקא השפעתם של התהליכים החברתיים והפוליטיים על יכולתו של הצבא לממש את תפיסת ההפעלה המקורית שלו הודגשה הרבה פחות מכפי שראוי היה ולמעשה הוחמצה.

"הבוץ הלבנוני"

תחושת "הבוץ הלבנוני", שראשיתה בשנות ה-80, הלכה והתעצמה במהלך שנות ה-90 והגיעה לשיאה ב-1997, לאחר תאונת המסוקים (73 הרוגים) ומה שמכונה "אסון השייטת" (12 הרוגים). אין ספק שלהקמתו של ארגון "ארבע אמהות" זמן קצר לאחר תאונת המסוקים ולהד הציבורי העצום שעוררו פעולותיו הייתה תרומה משמעותית ביותר להחלטות שהביאו לנסיגת צה"ל מלבנון במאי 2000.

לענייננו מעניינת במיוחד ההשפעה של תחושת "הבוץ הלבנוני" על הצבא עצמו. ביטוי מרתק לתחושה הזאת מזווית הראייה של קצונת הביניים שעסקה הן בלחימה עצמה והן בתכנון במפקדות הראשיות ניתן בספרו של

תא"ל משה (צ'יקו) תמיר העוסק בשהייתו הארוכה של צה"ל בלבנון. תמיר מצייין כי "במלחמה בלבנון, על אף שמעולם לא נאמרו הדברים במפורש, חילחלה אט אט בקרב כל רמות הפיקוד ההבנה ששום דבר אינו שקול כנגד נפגעים".²⁹ לפי תמיר, שהיה, בין היתר, גם קצין האג"ם של פיקוד הצפון, מהלך מתמרון משמעותי של כוחות היבשה היה כמעט בלתי נתפס. "האפשרות שצה"ל ייכנס שוב ללבנון כדי להכריע ארגון טרור לא עמדה באמת על הפרק בשום שלב לאחר הנסיגה לאזור הביטחון ב-1985".³⁰

ההתפתחויות הטכנולוגיות

מה שתא"ל תמיר מתאר הוא הביטוי המעשי שניתן בזירה הלבנונית לשאיפה שאיפיינה כל כך את השנים האלה לנהל "מלחמה מושלמת": בלי נפגעים (לכוחותינו) ובלי נזקים סביבתיים (לאויב). אולם השאיפה הזאת לא הייתה יכולה להביא לשינוי מהותי כל כך באופן הפעלת הכוח ללא ההתפתחויות הטכנולוגיות שהבשילו בשנות ה-90 והביאו לשינוי יסודי ביכולת הפעולה מהאוויר - שינוי שאכן הוביל בסוף שנות ה-90 לעדיפות ברורה שניתנה להפעלת הכוח האווירי גם בזירה הזאת.³¹

המושג "התפתחויות טכנולוגיות" מתאר כאן סדרה של יכולות שהבשילו בשנים האלה. שרידותו של הכוח האווירי ויכולת החדירה שלו לעומק שטחו של האויב השתפרו מאוד עקב הפיתוחים בתחום הלוחמה האלקטרונית, החמקנות, כלי הטיס הבלתי מאוישים והיכולת לשגר את החימוש מנגד, דהיינו מחוץ לטווח האיומים. במקביל השתפרה מאוד יכולת הפגיעה של הכוח האווירי בעקבות ההצטיידות ההולכת וגוברת בחימוש מונחה מדויק וקליטת אמצעי איסוף ומערכות שליטה חדשות.

ההתפתחויות הטכנולוגיות נידונו, בין השאר, בזיקה לרעיונות חדשים שהחלו להגיע מארה"ב. המושג "המהפכה בעניינים הצבאיים" (RMA) חדר לחשיבה הצבאית בישראל, שהייתה אז בשלה לקליטתו בעקבות ההתפתחויות הטכנולוגיות ובעיקר בעקבות ההתפתחויות בכוח האש. בסוף שנות ה-90 ובתחילת העשור הנוכחי החל גם המושג "אפקטים" לשמש בדיונים על הפעלת הכוח. המושג הזה זכה לפרשנויות שונות אצל גורמים שונים, אך הוא ביטא באופן כללי את הרעיון שלפיו ההתפתחויות הטכנולוגיות יכולות להביא לשינוי יסודי בתפיסת ההפעלה המקורית בכיוון של העדפת כוח האש, ובמיוחד אש מהאוויר.

בשנים האלה חל שינוי גם ביחסם של הקצינים בכוחות היבשה לשילוב של אמצעים טכנולוגיים מתקדמים בפעילות המבצעית. יותר ויותר הסתמכו הקצינים על פתרונות טכנולוגיים במקומות שעד אז הצריכו הפעלת כוח רגיל. הם החלו לראות בטכנולוגיה - באופן מובהק הרבה יותר מאשר בעבר - אמצעי היכול להפחית את הסיכונים שבהפעלת הכוח ואמצעי שעשוי לתת מענה בזירות הפעולה המרכזיות של צה"ל באותן השנים - הזירה הלבנונית והזירה הפלסטינית - שבהן לא נמצא מענה הולם בתפיסת ההפעלה המקורית.

עידן ההסדרים

אף שענייניו של המאמר הזה הוא האופן שבו הפעילה ישראל את כוחה הצבאי, ראוי להדגיש כי העדיפות להפעלת האש אינה תופעה ישראלית ייחודית. גם בארה"ב באה ההעדפה הזאת לידי ביטוי במהלך שנות ה-90 בסדרה של עימותים: במבצעי העונשין שנערכו במחצית השנייה של שנות ה-90 נגד עיראק (מבצע "מהלומה במדבר" ב-1996 ומבצע "שועל המדבר" ב-1998), במבצעי התקיפה בסודן ובאפגניסטן ב-1998 בתגובה לפיגועים בשגרירויות בקניה ובטנזניה ובעימותים עם הסרבים בבוסניה (1995) ובקוסובו (1999).

דיוויד הברשטם, שכתב ספר מרתק על הפעלת הכוח הצבאי האמריקני

כוחות היבשה כלל אינם יכולים לפעול או כאשר קיימות מגבלות על יכולת הפעולה שלהם.

הניסיון לגבש תפיסת הפעלה חדשה בשנות ה-2000

הנסיגה מלבנון

נסיגות משטחים שכבש צה"ל היו גם בעבר - לאחר מלחמת העצמאות, לאחר מלחמת סיני ולאחר מלחמת יום הכיפורים. נסיגות היו גם בעקבות הסכם השלום עם מצרים ובעקבות הסכמי אוסלו. עם זאת דומה שהנסיבות שבהן התבצעה הנסיגה החד-צדדית מלבנון במאי 2000 שיקפו לדעת רבים את חוסר התוחלת שבהחזקת שטח כבוש. מכאן הייתה קצרה הדרך לדיון בשאלת ההיגיון שיש לעצם כיבושו של שטח בעידן שבו החזקתו הופכת מנכס לנטל. ההתנתקות החד-צדדית מעזה באוגוסט 2005 חידדה עוד יותר את השאלה הזאת. הנסיגה מלבנון סיימה 18 שנים של נוכחות ישראלית במדינה הזאת והייתה אמורה לשים קץ גם לתחושת "הבוץ הלבנוני". אולם חטיפתם של שלושה חיילי צה"ל בהר דוב ב-7 באוקטובר 2000, חמישה חודשים לאחר הנסיגה, הייתה תחילתו של מסלול שהוביל בסופו של דבר למלחמת לבנון השנייה. ישראל יצאה מלבנון שלא על מנת לשוב לשם, ולכן הבליגה למעשה על חטיפת החיילים. להבלגה הזאת היו סיבות שונות. בין היתר היא הציבה על חוסר הנכונות של הרמות הבכירות במדינה - בממשל ובצבא - לחזור אל "הבוץ הלבנוני". התוכנית האופרטיבית שהייתה אמורה לעמוד בבסיסו של מהלך מתמרן משמעותי בלבנון - "מגן הארץ" - אומנם הושלמה, אך היא כללה מדרגות פעולה שונות שהיו אמורות להבטיח כי מהלך כזה יבוצע רק כאשר כל הדרכים האחרות מוצו ונכשלו.

לאחר הנסיגה אימצה ישראל תפיסה אסטרטגית של הכלה בזירה הצפונית ששמה במרכזה את רעיון "המנוף הסורי". בבסיסו של הרעיון הזה עמדה תפיסה

בשנות ה-90, נתן לספרו את הכותרת "מלחמה בעידן של שלום". הכותרת הזאת, שמבטאת את האילוצים החברתיים והפוליטיים שבמסגרתם פעלו אנשי הצבא האמריקנים, מתאימה במידה מסוימת גם לתיאור הסביבה שבה הופעל הכוח הצבאי של ישראל במהלך אותו עשור. שנות ה-90 מתוארות לעיתים גם באמצעות המושג "עידן ההסדרים" המשקף את המשכו של התהליך שהחל עם החתימה על הסכם השלום עם מצרים. ואכן השנים האלה התאפיינו בסדרה ארוכה של משאים ומתנים, שבחלקם אף הבשילו להסכמים.

עידן ההסדרים התאפשר במידה רבה עקב השינויים שחלו בסביבה האסטרטגית של ישראל במקביל לשינויים ביחסה של החברה למלחמה ולמחירה. השינויים בסביבה האסטרטגית הביאו לכך שבמהלך שנות ה-90 הוסבה תשומת הלב לכך שנוסף על העימות הבסיסי עם צבא של מדינה הגובלת בישראל (אפשרות שנותרה מעשית רק בחזית הסורית) ישנם גם טיפוסים עימות נוספים המחייבים חשיבה אחרת. הטיפוס האחד הוא עימות מוגבל עם יישות שאינה מדינה (העימות עם הפלסטינים ועם חזבאללה) והטיפוס האחר הוא עימות עם מדינה שאין לישראל גבול משותף עימה (למשל איראן). במהלך אותן השנים גם התגבשה ההבנה שדווקא סבירותו של העימות עם סוריה היא נמוכה יותר, ולפיכך יש להקצות משאבים רבים יותר לבניין הכוחות שיוכלו להשיג הכרעה בטיפוסי העימות הנוספים.

שני טיפוסים העימות החדשים היו אתגר לתפיסת ההפעלה המקורית של צה"ל ולרעיון ההכרעה באמצעות המהלך המתמרן של כוחות היבשה. העימות המוגבל חייב לגיטימציה - פנימית ובין-לאומית - שהמהלך המתמרן התקשה להשיג. העימות עם מדינה שעומה אין לישראל גבול משותף איתגר את התפיסה כולה עקב חוסר היכולת להכריעו באמצעות מהלך מתמרן של כוחות היבשה. החשיבה הצבאית הישראלית נדרשה אפוא למסגרת תפיסתית חדשה שתאפשר לדון בשאלה כיצד ניתן לממש הכרעה ולהשיג את מטרות המלחמה במצב שבו

מסק"ר אפאצ'י | בסוף שנות ה-90 ובתחילת העשור הנוכחי הסתמכו הקצינים יותר ויותר על פתרונות טכנולוגיים במקומות שעד אז הצריכו הפעלת כוח רגיל

חיילים יוצאים מבנת-ג'בייל בדרום לבנון לאחר שהייה של שבוע | האילוצים החברתיים והפוליטיים הקשו על הפעלה של כוחות יבשה במהלך מתמרון לכיבוש שטחים נרחבים הן עקב החשש מאבדות והן עקב החשש משהייה ארוכה בשטח כבוש ומשליטה באוכלוסייה עוינת

צה"ל ב-12 באוקטובר 2000 ברמאללה הוביל לתקיפה האווירית הראשונה של מסוקי קרב על מטרות בשטחי הרשות הפלסטינית (עוד לפני כן, בתחילת העימות, הופעלו מסוקי קרב ומסוקי סער של חיל האוויר במשימות סיוע לכוחות היבשה). סיבות שונות הביאו לכך שלאחר התקיפה הזאת הפכה הפעלת הכוח האווירי של ישראל - בעיקר במשימות של תקיפת מטרות תשתית, סיכול ממוקד וציוד משגרים של רקטות קרקע-קרקע - לאחד המאפיינים המובהקים של העימות.

מבצע "חומת מגן" באפריל 2002 היה שינוי יסודי באופן שבו הפעיל צה"ל את כוחו בעימות עם הפלסטינים. הצטברות של ההרוגים הישראלים בחודשים שקדמו למבצע - ובעיקר 131 ההרוגים בחודש מרס 2002 - יצרו קונסנזוס בציבור בישראל שביב הצורך בפעולה רחבת היקף בשטחי הרשות הפלסטינית ובכלל זה בערים הפלסטיניות ובמחנות הפליטים. כתוצאה מכך הוסרה כמעט כליל הבעיה של דעת קהל לא אוהדת, אך נותרה הבעיה המבצעית של פעולה בשטח עירוני צפוף - פעולה שצה"ל, כמו צבאות אחרים, סלד ממנה לאור לקחי העבר.

השתלטותו של צה"ל על הערים הפלסטיניות וכניסתו למחנות הפליטים שיקפו

פוליטית שראתה בסורים את האחראים לנעשה בלבנון, אך גם תפיסה צבאית שהעריכה כי מול סוריה ניתן להפעיל ביתר יעילות את כוח האש ובעיקר את כוח האש מהאוויר כדי לכפות עליה להפעיל את השפעתה על חזבאללה לרסן את פעולותיו. הביטוי המובהק ביותר של התפיסה הזאת היה בתרגיל המפקדות המטכ"לי "אבני אש 9" ביוני 2004 שבו לא הופעלו כלל כוחות היבשה.³² הנסיגה של כוחות סוריה מלבנון באפריל 2005 עירערה את יסודותיה של תפיסת "המנוף הסורי" והמחיש את הצורך בגישה חדשה, ישירה יותר, להפעלת הכוח נגד חזבאללה. ההבנה הזאת היא שעמדה בבסיס הכנתה של תוכנית אופרטיבית חדשה להתמודדות ישירה עם חזבאללה באמצעות מהלך מתמרון של כוחות היבשה - תוכנית שלא הושלמה עד לפרוץ המלחמה ביולי 2006.

במקביל התפתחה תוכנית אופרטיבית נוספת ששיקפה את השאיפה להימנע מאותו מהלך קרקעי. תכליתה של התוכנית הזאת הייתה לייצר "מצב חדש ושונה בזירה הלבנונית באמצעות פעולה רבת עוצמה של אש מנגד ללא מהלך קרקעי נרחב".³³ העיכובים בהשלמת התוכנית מחד גיסא וקיומן של תוכניות שונות במהותן זו בצד זו מאידך גיסא משקפים את המבוכה במטה הכללי בסוגיית המהלך המתמרון של כוחות היבשה בלבנון.

הזירה הפלסטינית

ההעדפה להפעיל אש באמצעות הכוח האווירי באה לידי ביטוי גם בשנה הראשונה של העימות עם הפלסטינים. הליני' שביצעו פלסטינים בשני חיילי

סיכום

המאמר הזה ביקש לבחון את הגורמים שהביאו להעדפה להפעיל את כוח האש - ובעיקר כוח אש מהאוויר - במלחמת לבנון השנייה. הוא ביקש להפנות את תשומת הלב לשניים מהגורמים העיקריים שהביאו להעדפה הזאת, שספק אם תהליך הפקת הלקחים בצה"ל נתן להם מענה הולם: הגורם הראשון הוא האילוצים החברתיים והפוליטיים שהקשו על הפעלה של כוחות יבשה במהלך מתמרון לכיבוש שטחים נרחבים הן עקב החשש מאבדות והן עקב החשש משהייה ארוכה בשטח כבוש ושליטה באוכלוסייה עוינת. הגורם השני הוא היעדרה של צורת תמרון רלוונטית שהייתה יכולה לאפשר להפעיל את הכוח באופן שייתן מענה הולם לאתגר שהציב מול צה"ל ארגון חזבאללה.

דיון רציני באתגר המבצעי שהציב בפני צה"ל ארגון חזבאללה חורג ממסגרתו של המאמר הזה. מאז שנות ה-80 איתגרו את תפיסת ההפעלה המקורית גם שינויים יסודיים באופי היריבים שמולם התמודדה ישראל וגם שינויים בשיטות פעולתם. העניין הזה קשור בחלקו להתפתחויות רחבות יותר בסביבתה של ישראל (למשל המהפכה האסלאמית באיראן שהובילה, בין השאר, גם להקמת חזבאללה) ובחלקו לאופן שבו הפיקו יריביה של ישראל לקחים ממלחמת לבנון הראשונה. נראה כי הראשונים להבין את השינוי שחל בתפיסת ההפעלה המקורית - ולפחות את המשמעויות המערכתיות של השינוי היסודי ביכולתו של כוח האש ואת ההעדפה להפעלת הכוח האווירי - היו דווקא הגורמים העוינים לישראל. באופן כללי, הם ראו בהעדפה הזאת איום משמעותי, אך גם הזדמנות הקשורה בנקודות התורפה הטקטיות, המערכתיות והאסטרטגיות שנוצרו כתוצאה ממנה. חזבאללה הוא מייצג מובהק של השינוי הזה. תפיסת ההפעלה של הארגון הניחה כי אכן תהיה העדפה כזאת, והיא נועדה להתמודד עימה ולנצלה לטובתו. האופן שבו הפעילה ישראל את כוחה הצבאי במלחמת לבנון השנייה תאם אפוא את תפיסתו של הארגון ולא זיעזע אותה.

גם דיון כולל בהשפעתם של האילוצים החברתיים והפוליטיים על אופן הפעלת הכוח במהלך המלחמה עצמה חורג ממסגרתו של המאמר. די אם נציין שאחת המסקנות המרכזיות שאליה הגיעה ועדת וינוגרד הייתה ש"צה"ל התנהל במלחמה כמי שהחשש מנפגעים בקרב חייליו שימש מרכיב מרכזי בהליכי התכנון ובשיקוליו המבצעיים".³⁷ באופן כללי יותר קבעה הוועדה כי המקור לחלק מהליקויים שאותם זיהתה באופן ההפעלה של צה"ל במלחמה קשור בכך "שחלק מן הערכים המסורתיים של צה"ל והתפיסות שנהגו לגבי צה"ל

צורת תמרון ייחודית. את התפיסה הזאת פיתחו גורמי השטח - המח"טים ומפקדי האוגדות - והיא נוסתה בסדרה של מבצעים בחודשים שקדמו למבצע. צורת התמרון הזאת הצליחה להתמודד הן עם האתגר שהציבה ההנחיה להשתלט על הערים הפלסטיניות והן עם האילוצים החברתיים והפוליטיים שמנעו את ההשתלטות בשנה שקדמה למבצע".³⁴

תפיסת הפעלה חדשה

באוקטובר 1999 התראיין ראש אגף התכנון, אלוף שלמה ינאי, לביטאון השריון ושירטט את הקווים לתוכנית הרב-שנתית של צה"ל. ינאי הסביר את השינוי בתפיסה בנוגע לטיפוסי העימותים ואת האופן שבו הוא משפיע על הדגשים לבניין הכוח. כאשר נשאל בנוגע לשינויים עצמם הוא בחר לפתוח את תשובתו בתיאור הניסיון לגבש תפיסת הפעלה חדשה לצבא. ינאי הסביר כי "גיבוש תפיסת הפעלה הינו שלב הכרחי לבניין כוח ממוקד, בעיקר בעידן של מחסור במשאבים. לכן הדבר הראשון שגיבשנו היה תפיסת הפעלת הכוח - עדכנית לאתגרי העתיד".³⁵

בשנים שאחרי הראיין הזה התנהלו בצה"ל דיונים רבים על תפיסת הפעלה חדשה, ובאמצע 2003 החל תהליך פורמלי שתכליתו הייתה לגבש תפיסת הפעלה כזאת ולהעלותה על הכתב. אחד המניעים לדיונים היה הקיצוצים בתקציב הביטחון, אולם הדיונים שיקפו במידה רבה גם בשלות מסוימת לדיון יסודי וביקורתי בתפיסת ההפעלה המקורית. הדיונים האלה סוכמו במסמך על תפיסת ההפעלה של צה"ל שהופץ באפריל 2006 בחתימת הרמטכ"ל דן חלוץ.

חשיבותו של המסמך עצמו אינה טמונה בהשפעתו על תהליכי קבלת ההחלטות במלחמת לבנון השנייה. כפי שמציינת ועדת וינוגרד, למסמך עצמו הייתה, כנראה, השפעה מועטה על האופן שבו הופעל הכוח במלחמה ועל הליקויים שהתגלו במלחמה הזאת.³⁶ הוא פורסם באפריל 2006, וספק אם זכה להתייחסות רצינית אצל הקוראים בזמן הקצר שעבר בין פרסומו לתחילת המלחמה. למעשה, לא הייתה בו תפיסת הפעלה מגובשת, אולם חשיבותו לעניינינו קשורה בכך שהוא משקף את האופן שבו פירשה צמרת הצבא בתקופה הרלוונטית את השפעתם של אותם התהליכים שתוארו במאמר הזה על תפיסת ההפעלה של צה"ל.

ואכן אחת המסקנות המרכזיות של המסמך הייתה שהשינויים בסביבה האסטרטגית מעניקים משמעות מחודשת למשקלו ולמשמעותו של מרכיב השטח. על-פי המסמך, השינויים בסביבה האסטרטגית הגבילו את הלגיטימיות של כיבוש שטח והחזקתו כדי שישמש קלף מיקוח. התפיסה גם גרסה שהחזקת שטח בכוחות גדולים משרתת את היריב ועלולה לגרום להסתבכות בלחימת גרילה ולהביא לניהולה של אוכלוסייה אזרחית עוינת.

האמירות האלה משקפות ללא כל ספק את ההשפעה של האילוצים החברתיים והפוליטיים על החשיבה הצבאית של ישראל. הן מבטאות שינוי יסודי וסטייה מתפיסת ההפעלה המקורית בשל האילוצים האלה.

בבסיס תפיסת ההפעלה החדשה עמד אפוא הרעיון של שינוי תפקיד האש ממרכיב מסייע למרכיב מרכזי בהשגת ההכרעה. המסמך לא גרס שניתן להכריע מלחמות באמצעות כוח האש בלבד ולא זנח את המהלך המתמרון של כוחות היבשה, אולם הוא כיוון ליצירתה של צורת תמרון שונה מהתמרון המשוריין המסורתי שעוצב בדמותה של מלחמת יום הכיפורים. תפיסת ההפעלה הושפעה מהעימותים שבהם הפעילו האמריקנים כוח, אך מלחמת המפרץ השנייה, שהמחישה תפיסת הפעלה ששילבה בין כוח האש למהלך מתמרון של כוחות היבשה, השפיעה עליה הרבה יותר מהאופן שבו הפעילו האמריקנים את כוחם האווירי בקוסובו.

המקור לחלק מהליקויים שאותם זיהתה ועדת וינוגרד באופן ההפעלה של צה"ל במלחמה קשור בכך "שחלק מן הערכים המסורתיים של צה"ל והתפיסות שנהגו לגבי צה"ל ומרכזיותו בחברה הישראלית החלו להישחק בשל כיווני ההתפתחות של החברה הישראלית ההטרוגנית, רוויית התקשורת, המעניקה עדיפות גוברת לשיקולים ולאינטרסים של הפרט, כולל הכלכליים, על השיקולים והצרכים של הקולקטיב הלאומי"

ומרכזיותו בחברה הישראלית החלו להישחק בשל כיווני ההתפתחות של החברה הישראלית ההטרואגנית, רוויית התקשורת, המעניקה עדיפות גוברת לשיקולים ולאינטרסים של הפרט, כולל הכלכליים, על השיקולים והצרכים של הקולקטיב הלאומי.³⁸

קיימת גישה הגורסת כי צה"ל אינו חייב לקבל את ערכיה של החברה הישראלית. על-פי הגישה הזאת, עליו להציג לה את חוות דעתו המקצועית ולהסביר לה את משמעותותיהם של התהליכים החברתיים והפוליטיים.³⁹ ספק אם גישה כזאת אכן יכולה להתמודד עם הבעיה. המלחמה היא תופעה חברתית ובמידה רבה תקופתית ולפיכך אין להתפלא על כך שתהליכים חברתיים ופוליטיים משפיעים על התפיסות הצבאיות. המאמר הזה ניסה להראות כי הגבולות בין צה"ל לבין החברה הישראלית היו מאז ומתמיד חדירים מכדי שניתן להפריד באמת בין השקפות מקצועיות לבין השפעותיהם של תהליכים חברתיים ופוליטיים עמוקים. המשמעות הנובעת מכך היא שהאילוצים שבהם עסק המאמר הזה לא ישתנו בטווח הזמן הקרוב וסביר להניח שאף יחריפו. אם אכן כך יקרה, הרי שהצורך להיערך - תפיסתית וארגונית - לעניין הזה עדיין תקף ומחייב את צה"ל

צה"ל אכן שגה בכך שפגע באופן משמעותי בשנים שקדמו למלחמת לבנון השנייה בכשירותו לבצע מהלך מתמרון משמעותי של כוחות היבשה

למחשבה מעמיקה במסגרת פיתוחה של תפיסת ההפעלה העתידית שלו. השאלה המעניינת יותר קשורה למה שקרה לאורך השנים לצורת התמרון ולאופן ההתמודדות של האחראים לתמרון עם האילוצים החברתיים והפוליטיים ועם השינויים הנוספים. לאורך כל התקופה, כמו גם בשנים שלפני המלחמה, היו רבים שצימדו בגישה שלפיה ההכרעה במלחמה, כבעבר, מחייבת מהלך מתמרון של כוחות היבשה.⁴⁰ עם זאת השאלה מהי צורת התמרון הרלוונטית לעניין הזה בעידן הנוכחי לא זכתה לדיון רציני. המאמר הראה שצורת התמרון שעוצבה לאחר מלחמת יום הכיפורים נתפסה פחות ופחות רלוונטית הן בשל הדגש שלה על כיבוש השטח והן בשל התחושה שצורת התמרון הזאת עלולה להביא לאבדות רבות.

ניסיונות לפתח צורת תמרון שונה אכן נערכו בשנים שקדמו למלחמה, אך באופן כללי המשיך צה"ל לדבוק בצורת התמרון שכמותה ראינו במלחמת יום הכיפורים. התפתחות הסד"כ ובעיקר הדגש שניתן לקליטת טנקי המרכבה מעידים אף הם על הדבקות בצורת התמרון הזאת.⁴¹ אחת הטענות של המאמר הזה היא שצה"ל שגה בכך שלא פיתח צורת תמרון רלוונטית מול חזבאללה, אך ראוי להדגיש כי גם מימושה של צורת התמרון שבה דגל צה"ל יכול היה כנראה להשיג הישגים מול חזבאללה בקיץ 2006. בנסיבות הייחודיות של המלחמה ייתכן שגם הייתה נוצרת לגיטימציה פנימית ובין-לאומית למימושה של צורת תמרון כזאת ולמחירה האפשרי. אולם שנים של הזנחה הביאו לכך שצה"ל איבד את הכשירות לממש את צורת התמרון הזאת הן באופן כללי והן בזירת לבנון.

הפגיעה בכשירות קשורה לתהליכים שתוארו במאמר הזה, אך גם לתהליכים נוספים. היא הואצה עקב הקיצוצים בתקציב שחייבו לקבל החלטות קשות בטרם נבחנו החלופות האפשריות ברצינות הראויה. הצורך המתמשך להכריע את הטרור הפלסטיני חייב הקצאה אדירה של משאבים בכל התחומים ותרם אף הוא תרומה משמעותית לפגיעה בכשירותו של צה"ל לממש את תפיסת ההפעלה המקורית שלו ואת צורת התמרון היחידה שהוא פיתח. הפגיעה במערך המילואים, בהקשר הזה, הייתה חמורה במיוחד. לכל אלה

נוסף מבצע ההתנתקות מרצועת עזה שמיקד את תשומת ליבו של הצבא בשנה שקדמה למלחמה.

בבסיסו של המאמר הזה מונחת ההנחה שצה"ל אכן שגה בכך שפגע באופן משמעותי בשנים שקדמו למלחמת לבנון השנייה בכשירותו לבצע מהלך מתמרון משמעותי של כוחות היבשה. מדינה אחראית וצבא אחראי אינם יכולים לוותר על כשירות חיונית כזאת שיכולה להיות רלוונטית בנסיבות מסוימות גם למלחמות העתיד. בוודאי ובוודאי שאין לפגוע בכשירות חיונית כזאת בטרם נמצא לה תחליף הולם. ואכן מלחמת לבנון השנייה המחישה את הצורך (שהיה ברור גם לפני) במהלך מתמרון של כוחות היבשה לפחות בחלק ממתארי העימות שאיתם יצטרך צה"ל להתמודד בעתיד. אם אכן כך, הרי שהצורך החיוני של צה"ל הוא דווקא לפתח צורת תמרון רלוונטית יותר לכוחות היבשה שתאפשר התמודדות הן עם האילוצים הפוליטיים והחברתיים והן עם האתגרים הצבאיים העדכניים. צורת תמרון כזאת אסור לה שתתעלם הן מההתפתחויות שחלו באפשרויותיו של כוח האש והן מהשינוי היסודי באופיים של העימותים הצבאיים ובאופיים של היריבים.

לתחושת ההחמצה הקשורה לתוצאותיה של מלחמת לבנון השנייה יש גורמים רבים, וכמה מהם קשורים באופן ישיר לאופן הבעייתי שבו נוהלה המלחמה עצמה ברמות הבכירות. עם זאת, התחושה שלפיה די בהחזרתו של צה"ל לתפיסת ההפעלה המקורית שלו - שבאה לידי ביטוי בגל של מאמרים ב"מערכות" בשנתיים האחרונות - היא שגויה ומטעה. על תפיסת ההפעלה המקורית של צה"ל נמתחה לאורך השנים ביקורת חריפה. הביקורת הזאת הייתה מוצדקת בחלקה, והצטברותה היא שהביאה במידה רבה לדיונים שהתנהלו בצה"ל בעשור האחרון על אימוצה של תפיסת הפעלה חדשה. הדיונים האלה, כפי שקבעה גם ועדת וינוגרד, שיקפו ניסיון "אמיתי, חשוב ונחוץ לגשר על פער תפיסתי עמוק בצה"ל".⁴² עם זאת תוצאתם הייתה לקויה מאוד והובילה לבלבול רב. הם שיקפו ניסיון להיחלץ ממשבר תפיסתי עמוק, אך בפועל הנציחו את המשבר ואולי אף העמיקו אותו. בניגוד למה שמקובל לחשוב, צה"ל הגיע אפוא למלחמת לבנון השנייה ללא תפיסת הפעלה מגובשת. התפיסה המקורית - כך מקובל היה לחשוב - לא הייתה רלוונטית, ואילו אוסף ההבנות שהתפתח בעשור שקדם למלחמה לא היה תפיסה חלופית שיכולה הייתה לשמש בסיס יציב לפיתוח מענה לאתגר שהציב חזבאללה.

החזרה לתפיסת ההפעלה המקורית הייתה חשובה לצה"ל בשנתיים שאחרי המלחמה, שכן היא איפשרה לתקן סדרה ארוכה של ליקויים ולארגן את הצבא סביב רעיון ברור ומוגדר. אולם עתה יש לחזור לדיונים על מסגרת תפיסתית מתאימה יותר להתמודדות עם אתגרי ההווה והעתיד. בדיונים האלה יש להפיק את הלקחים שנלמדו במסגרת התהליך, שלא ספק היה בעייתי, לגיבושה של תפיסת ההפעלה שפורסמה באפריל 2006. בן-גוריון כבר הזהיר כי "האויב המסוכן ביותר לביטחון ישראל - זוהי האינרציה המחשבתית של האחראים לביטחון".⁴³

הערות

1. חנן גרינברג, "אשכנזי: המלחמה הותירה תחושת החמצה", *Ynet*, 19 במרס 2007. גם ועדת וינוגרד הגדירה את המלחמה "החמצה גדולה וחמורה". *הוועדה לבחינת אירועי המערכה בלבנון (ועדת וינוגרד), דין וחשבון סופי*, ינואר 2008, עמ' 41
2. ראו למשל: רון טירה, "המערכה באש-מנגד ומכשלותיה: על אש מנגד, תמרון והכרעה במלחמה", *מזכר 89 של המכון למחקרי ביטחון לאומי*, מרס 2007, <http://www.tau.ac.il/jcss/memoranda/>; memo89.pdf; ויקטור ישראל, "כך השתעבד צה"ל לאש וזנח את התמרון", *מערכות*, 415, נובמבר 2007, עמ' 4-9; גיורא סגל, "איך מנצחים כוחות מהפכניים", *מערכות*, 415, נובמבר 2007, עמ' 42-46;

20. אליוט כהן, "עשור למלחמת המפרץ - הלקחים שנלמדו", **מערכות** 374-375, פברואר 2001, עמ' 42-45

21. ראובן פדהצור, "מלחמת המפרץ בעיניים ישראליות", **מערכות** 330, מאי-יוני 1993, עמ' 5-17

22. תא"ל י'י, "מטרות, סיוע באש ונשק חכם", **מערכות** 328, ינואר-פברואר 1993, עמ' 2-8

23. יוסי פלד, "התפיסה המערכתית של ישראל - האומנם מתחייב שינוי?", **מערכות** 318, פברואר 1993, עמ' 5

24. ויקטור ישראל, **שם**

25. אל"ם י'י, "מלחמת המפרץ - לקחים ראשונים לישראל", **מערכות** 322, נובמבר 1991, עמ' 2-7; איתן בן-אליהו, "התקשורת כזירה במלחמה", **מערכות** 322, נובמבר 1991, עמ' 16-19

26. אליוט כהן, מיכאל אייזנסטאט, אנדרו בסביץ', "סכינים, טנקים וטילים": **המהפכה הביטחונית הישראלית**, מרכז בס"א למחקרים אסטרטגיים, אוניברסיטת בר-אילן, 1999, עמ' 71-72

27. ראו, למשל: גבריאל בן-דור, "יחסי צבא-אזרחים בישראל באמצע שנות ה-90", בתוך: **עצמאות - 50 השנים הראשונות** (עורכת: אניטה שפירא), הוצאת מרכז שז"ר לתולדות ישראל, 1998, עמ' 471-486; סטיוארט כהן, **צה"ל והחברה הישראלית: מבט מחדש**, מרכז בס"א למחקרים אסטרטגיים, אוניברסיטת בר-אילן, 2001; אורי בן-אליעזר, "מאומה במדים לצבא פוסט-מודרני: מוליטיקה צבאית בישראל בזמנים חדשים", **תרבות דמוקרטית** 4-5, 2001, עמ' 55-97; אורי בן-אליעזר, "החברה הצבאית והחברה האזרחית בישראל", בתוך: מאג'ד אלחאג' ואורי בן-אליעזר (עורכים), **בשם הביטחון - סוציולוגיה של שלום ומלחמה בישראל בעידן משתנה**, הוצאת אוניברסיטת חיפה ופרדס, 2003, עמ' 29-75

28. בג"ץ 4541/94, **אליס מילר נ' שר הביטחון**, פ"ד מט(4) 94; בג"ץ 1284/99, **פלונת נ' ראש המטה הכללי**, פ"ד נג(2) 62 (פרשת ניר גלילי)

29. משה (צ'יקו) תמיר, **מלחמה ללא אות**, מערכות, 2005, עמ' 193

30. **שם**, עמ' 272

31. ענת וושלר, 8,881 גיחות תקיפה של מטוסי קרב, 2,060 גיחות לחילוץ ולפניני נפגעים", **ביטאון חיל האוויר** 134, אוגוסט 2000

32. **ועדת וינוגרד, דין וחשבון חלקי**, אפריל 2007, עמ' 55; **ועדת וינוגרד, דו"ח סופי**, עמ' 274

33. **ועדת וינוגרד, דו"ח חלקי**, עמ' 55-56

34. עמוס הראל ואבי יששכרוף, **המלחמה השביעית**, הוצאת ידיעות אחרונות, 2004, עמ' 223 ואילך

35. בני מיכלסון ושאל נגר, "והרי החדשות: בצה"ל מתרחשת הפיכה צבאית", ראיון עם ראש אג"ת, אלוף שלמה ינאי, **שריון** 6, אוקטובר 1999, עמ' 8-11

36. **ועדת וינוגרד, דו"ח סופי**, עמ' 321

37. **שם**, עמ' 252

38. **שם**, עמ' 254; ראו גם בעמ' 411

39. מאיר פינקל, "השפעת החברה על הדוקטרינה ועל התרבות של צה"ל", **מערכות** 412, מאי 2007, עמ' 60-63

40. ראו למשל את הדיון סביב קוסובו: אלוף יעקב עמידרור, "לקחי קוסובו - הרהורים ראשונים", **מערכות** 365, אוגוסט 1999, עמ' 38-41; אלוף ד"ר יצחק בן-ישראל, "טכנולוגיה והכרעה - הרהורים על צה"ל בעקבות קוסובו", **מערכות** 371, יולי 2000, עמ' 34-43; רס"ן יעקב בנז'ו, "הגיגים על מגבלת הכוח - או הלקח הלא נכון שלמדנו מקוסובו", **מערכות** 371, יולי 2000, עמ' 60-62

41. יהודה וגמן, "טנק המרכבה - מכשול לקרב המשולב", **מערכות** 373, נובמבר 2000, עמ' 10-18

42. **ועדת וינוגרד, דו"ח סופי**, עמ' 323; ראו גם את ההתייחסות בעמ' 407

43. דוד בן-גוריון, "בהילחם ישראל", **מערכות** ט"ז, תשרי תשי"א (ספטמבר 1950), עמ' 5-6

טל טובי, "האגדה על מותו של התמרון היבשתי", **מערכות** 417, פברואר 2008, עמ' 24-29; עפר דרורי, "חוזרים למסלול הנכון", **מערכות** 417, פברואר 2008, עמ' 58-60

3. עזר גת, "בדלנות, פיוס, בלימה ומלחמה מוגבלת: המדיניות האסטרטגית המערבית מהעידן המודרני לעידן הפוסט-מודרני", **מערכות** 376, אפריל 2001, עמ' 2-9; אדוארד לוטוואק, "מלחמה פוסט-הרואית", **מערכות** 374-375, פברואר 2001, עמ' 4-9

4. **ועדת וינוגרד** ציינה כי "תפיסת ההפעלה הייתה תמיד צירוף של תורה שבכתב ותורה שבעל פה". **ועדת וינוגרד, דו"ח סופי**, עמ' 269

5. עזר גת, "על משבר התמרון", **מערכות** 275, אוגוסט 1980, עמ' 43-45, ראו גם: משה דיין, **יומן מערכת סיני**, עם הספר, 1965, עמ' 35-36

6. משה בר-כוכבא (בריל), "תדמית הטנק לקראת קדש ולאחריו", **שריון** 10, אוקטובר 1976, עמ' 11-19; מאיר עמית, "מערכת סיני - מבחנו הראשון של צה"ל כצבא סדיר", **מערכות** 306-307, דצמבר 1986 - ינואר 1987, עמ' 2-4

7. ישראל טל, **ביטחון לאומי - מעטים מול רבים**, דביר, 1996, עמ' 93

8. מפקדת חיל האוויר, **מבצע "מוקד" - פקודת מבצע 11/67**, 16 במרס 1967, מסמך פנימי בצה"ל

9. אפרים עבר, "הוויכוח על מלחמת אין ברירה בישראל", בתוך: בנימין נויברגר (עורך), **סוגיות נבחרות ביחסי החוץ של ישראל: מלחמות והסדרים**, האוניברסיטה הפתוחה, 1992, עמ' 259-277

10. אבי קובר, **הכרעה: הכרעה צבאית במלחמות ישראל-ערב 1948-1982**, מערכות, 1995, עמ' 413; מסקנה דומה ראו אצל: צבי לניר, "היעדים המדיניים והמטרות הצבאיות במלחמות ישראל", בתוך: בנימין נויברגר (עורך), **סוגיות נבחרות ביחסי החוץ של ישראל: מלחמות והסדרים**, האוניברסיטה הפתוחה, 1992, עמ' 38-39

11. ראו, למשל: "אוונטי פופולר" מ-1986 (שינוי יסודי בצורת ההסתכלות על האויב הערבי); "שתי אצבעות מצידון" מ-1986 (המבוכה של קצין צעיר המתמודד עם המורכבות הרבה של הפעילות השוטפת בלבנון); "בלוז לחופש הגדול" מ-1987 (גישות אנטי מיליטריסטיות).

12. רס"ן ניצן, "פרות קדושות במבחן שדה הקרב העתידי", **מערכות** 272, פברואר 1980, עמ' 15-17; דן רוגל, "הפרות הקדושות של שדה הקרב ועגליהן הצעירים", **מערכות** 278, ינואר-פברואר 1981, עמ' 42-43; רס"ן ניצן, "שדה הקרב העתידי - קונספציה אחרת", **מערכות** 278, ינואר-פברואר 1981, עמ' 46-49; אביב עמי רב, "על שרירות הטנק בשדה הקרב - הצעות לשיפור", **מערכות** 278, ינואר-פברואר 1981, עמ' 53-54; ישראל טל, "הטנק בהווה ובעתיד", **מערכות** 281, נובמבר 1981, עמ' 2-7

13. משה בר-כוכבא, "כי רכב ברזל לו כי חזק הוא - השריון במלחמת שלום הגליל ובעקבותיה", **מערכות** 285, דצמבר 1982, עמ' 29-33

14. דון סטארי, "הרחבת שדה הקרב - אמצעי להגדלת סיכויי הניצחון", **מערכות** 286, פברואר 1983, עמ' 65-75; מארק יואיש, "שובר הסתערות - נשק מהפכני לשדה הקרב העתידי", **מערכות** 286, פברואר 1983, עמ' 76-81; יוסי הוכבאום, "חימוש מונחה מדויק בצבאות העולם - תפיסות והקשרים תורתיים חדשים", **מערכות** 302-303, מרס-אפריל 1986, עמ' 6-10

15. אריאל לויטה, **הדוקטרינה הצבאית של ישראל: הגנה והתקפה**, הוצאת הקיבוץ המאוחד, המרכז ללימודים אסטרטגיים ע"ש יפה - אוניברסיטת תל-אביב, 1988, עמ' 8

16. **שם**, עמ' 91

17. דב תמרי, "שמרנות מחשבתית בצה"ל - האומנם?", **מערכות** 317, אוקטובר-נובמבר 1989, עמ' 35-23; ראו, גם: אריאל לויטה, "האם אכן דרוש רענון הדוקטרינה הצבאית של ישראל - תגובה לביקורת של תא"ל (מיל') דב תמרי", **מערכות** 317, אוקטובר-נובמבר 1989, עמ' 36-39

18. ישראל טל, "מתקפה ומגננה במערכות ישראל", **מערכות** 311, מרס 1988, עמ' 7

19. זאב שיף ואהוד יערי, **אינתיפאדה**, שוקן, 1990, עמ' 128-167

